

RYSZARD ZARĘBA

Znaczenie jesionu wyniosłego (*Fraxinus excelsior* L.) w gospodarce leśnej kraju

Значение ясена обыкновенного (*Fraxinus excelsior* L.)
в лесном хозяйстве страны

Importance of European ash (*Fraxinus excelsior* L.)
in the forest economy of Poland

Na jednej z konferencji, aby rozładować nazbyt naukową atmosferę dyskusji nad aktualną rolą jesionu w gospodarce leśnej kraju, pozwoliłem sobie odczytać co podawał o nim w 1786 r. K. Kluk (2), cytując: „Jesion drzewo. Z jego liści wyciśniony sok osobliwszy jest na ukąszenie węża. Kora tak wielkiej jest mocy na febry jak China. Nasienie podobnie do ptasich jęczyczków pobudza do sprawy małżeńskiej i leczy kolki w boku. Drzewo na chorobę dworską tak skuteczne jak gwajak i przypisują mu, że od dnia 12 Augusta do 16 Septembra ścięte samym dotykaniem leczy”.

Była to tak wspaniała, terapeutyczna reklama jesionu, że niektórzy koledzy prosili o odpisanie z karteluszka tych danych, choć umieściłem je w „Lesie Polskim” (11).

Zwierzyna leśna — jeleni, sarna, łos — potwierdzają terapeutyczne działanie jesionu, który stanowi ich największy przysmak. Niszczą one totalnie naloty i uszkodzają uprawy, zapusty i podrosty jesionowe przez zgryzanie, co jest największą przeszkodą w hodowli jesionu. Tylko stałe smarowanie repelentami pozwala na jego ochronę i utrzymanie w uprawie, jeśli liczba zwierzyny nie przekracza pojemności łowiska.

W ostatnich latach również rozprzestrzenienie się bobrów w kraju do ponad 400 stanowisk zaczęło zagrażać odnowieniu jesionu. Zwierzęta te magazynując wodę na siedliskach olsów jesionowych (OlJ) powodują zatopienie i wyginięcie lasu.

W czasie wiosennej akcji zalesieniowej występują poważne trudności przy sadzeniu jesionu w podmokłych siedliskach OlJ i Lw, zwłaszcza iż często ze względu na niedostatek robotników leśnych w pracach tych uczestniczy młodzież szkolna.

Udział procentowy siedliskowych typów lasu — olsu jesionowego (OlJ) wynosi 0,7%, lasu łęgowego (Lł) 0,2 i lasu wilgotnego (Lw) — 0,9%, co łącznie sięga 1,8%. Gdyby udział w tych typach lasu wynosił przy

przebudowie domieszki ok. 50% jesioną, to w skali kraju udział jesioną mógłby podnieść się do ponad 1%. Proponuję ekonomistom-leśnikom, aby wykonali obliczenia, jak mogłyby wzrosnąć efekty gospodarcze lasów państwowych przy najwyższej ocenie drewna jesionowego wśród wszystkich naszych gatunków drzew.

Bioenergoterapeuci i radiesteci stwierdzają, że przebywanie w pobliżu jesionów jest bardzo pożądane dla ludzi.

Od wieków stosowane sadzenie jesionów wokół zagród (szczególnie w górach) ma uzasadnienie zdrowotne i specjalnie powinno być polecane obecnie wprowadzanie jesioną do zadrzewień terenów wokół szpitali, sanatoriów, szkół. Jesion jest przecież gatunkiem drzewa o wspaniałym estetycznym pokroju, z kopulastą koroną i pięknymi złożonymi ciemnozielonymi liśćmi. Spotyka się odmiany ogrodowe — pstrolistne, żółtlistne, wąskolistne, jednolistne i zwisające (1). Oprócz jesioną wyniosłego może występować u nas 11 gatunków obcych jesionów (8).

Jesion poza lasem można sadzić rzędowo nawet na słabszych siedliskach niż w drzewostanach na eutroficznych glebach, gdzie naturalnie występuje. Z uwagi na płytki, ale szeroki i gęsty system korzeniowy jesioną uprawa innych roślin pod jesionami jest niemożliwa lub bardzo ograniczona. Według wykładów prof. F. Krzysika jesion „ogrodowy” był sadzony szczególnie przy zagrodach góralskich, gdzie był specjalnie pielęgnowany, aby tworzył pojedynczy gonny pień. Jesion rośnie szybko i już w ciągu jednego pokolenia ludzkiego można z niego otrzymać użytkowy materiał.

Do zalet hodowlanych jesioną należy dość znaczna jego odporność na działanie emisji przemysłowych. Również niewiele ma szkodników owadzych i grzybowych.

Ekologicznie jesion należy do pionierskich gatunków rozsiewanych wiatrem, ale zajmujących najbardziej eutroficzne lasowe siedliska wilgotne i podmokłe, mniej świeże (7). Należy on do gatunków szybko rosnących. W operatach urządzania lasu z początku XIX wieku podawano, że „brześcinę, kleninę i jesieninę wycinać w kolej rębą 80-lat” (10).

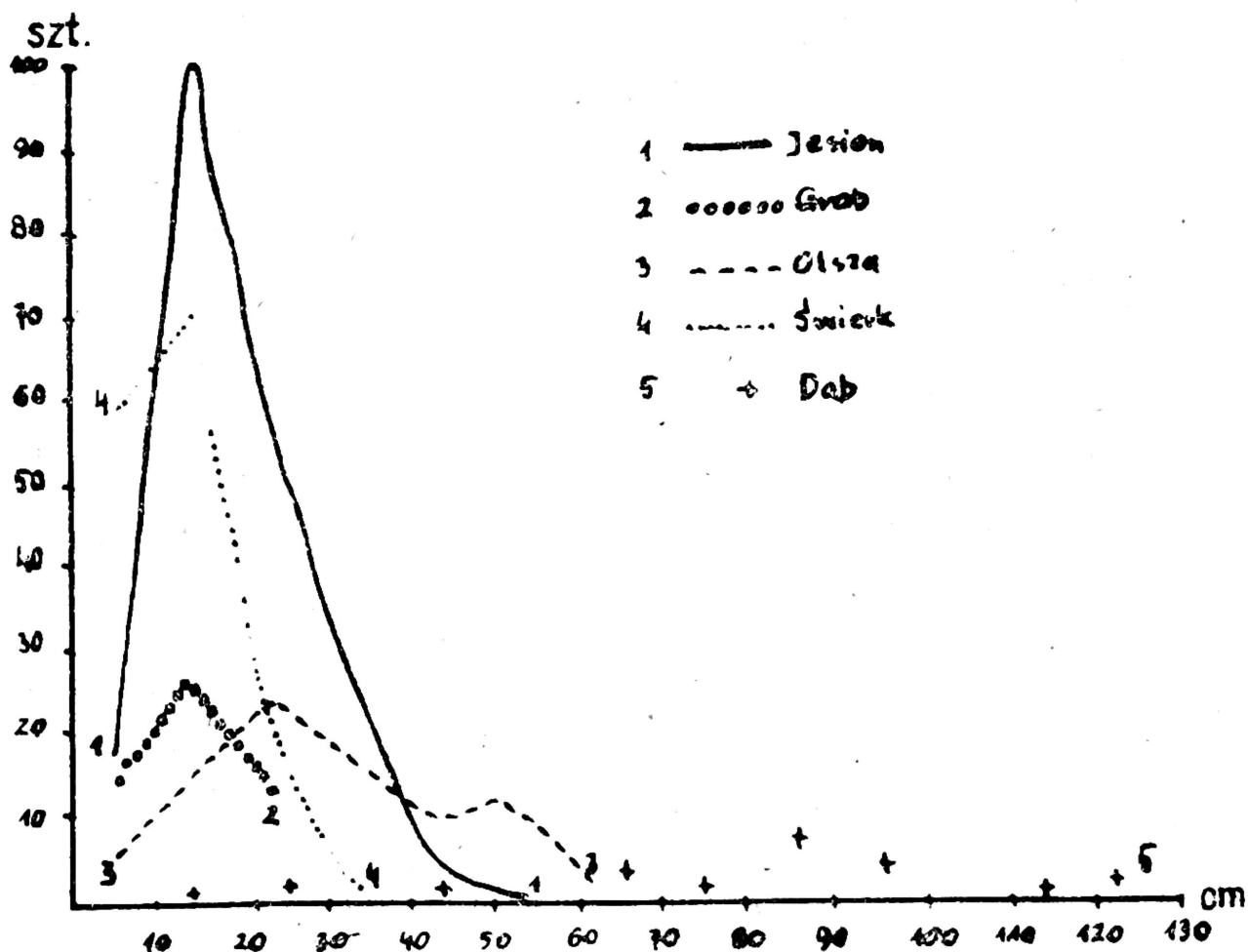
Nazwy toponomastyczne wielu miejscowości i uroczysk leśnych świadczą o jego niegdyś znacznym rozprzestrzenieniu. Z uwagi na cenne drewno od dawna jesion nadmiernie był użytkowany, a lasy z jesionem zwane łęgami, jesionkami, olsami jesionowymi były zamieniane w lite olszyny, które nie wykorzystywały w pełni potencjalnej żyzności siedliska i ekonomicznych możliwości dochodów z lasu. Również nie wykorzystano możliwości uprawy jesioną z lesie wilgotnym (Lw), w którym jesion mógł być panującym gatunkiem w gospodarczym typie drzewostanu i tu osiągał optimum ekologiczne. Wykorzystanie siedliska ekonomicznie i przyrodniczo wiązałoby się obecnie z przebudową negatywów olszowych lub grabowych.

Drewno jesioną jest ciężkie, umiarkowanie twarde, dobrze łupliwe, bardzo elastyczne i z ładnym fladrem — dobrze daje się obrabiać (5). Jest to gatunek najbardziej pożądany w meblarstwie (okleina), sprzęcie sportowym, wyrobach kołodziejskich, stolarskich oraz na uchwyty różnych narzędzi. Z jesioną powinny być robione boazerie i klepka podłogowa, jako zabezpieczenie przed kancerogennym działaniem wykładzin

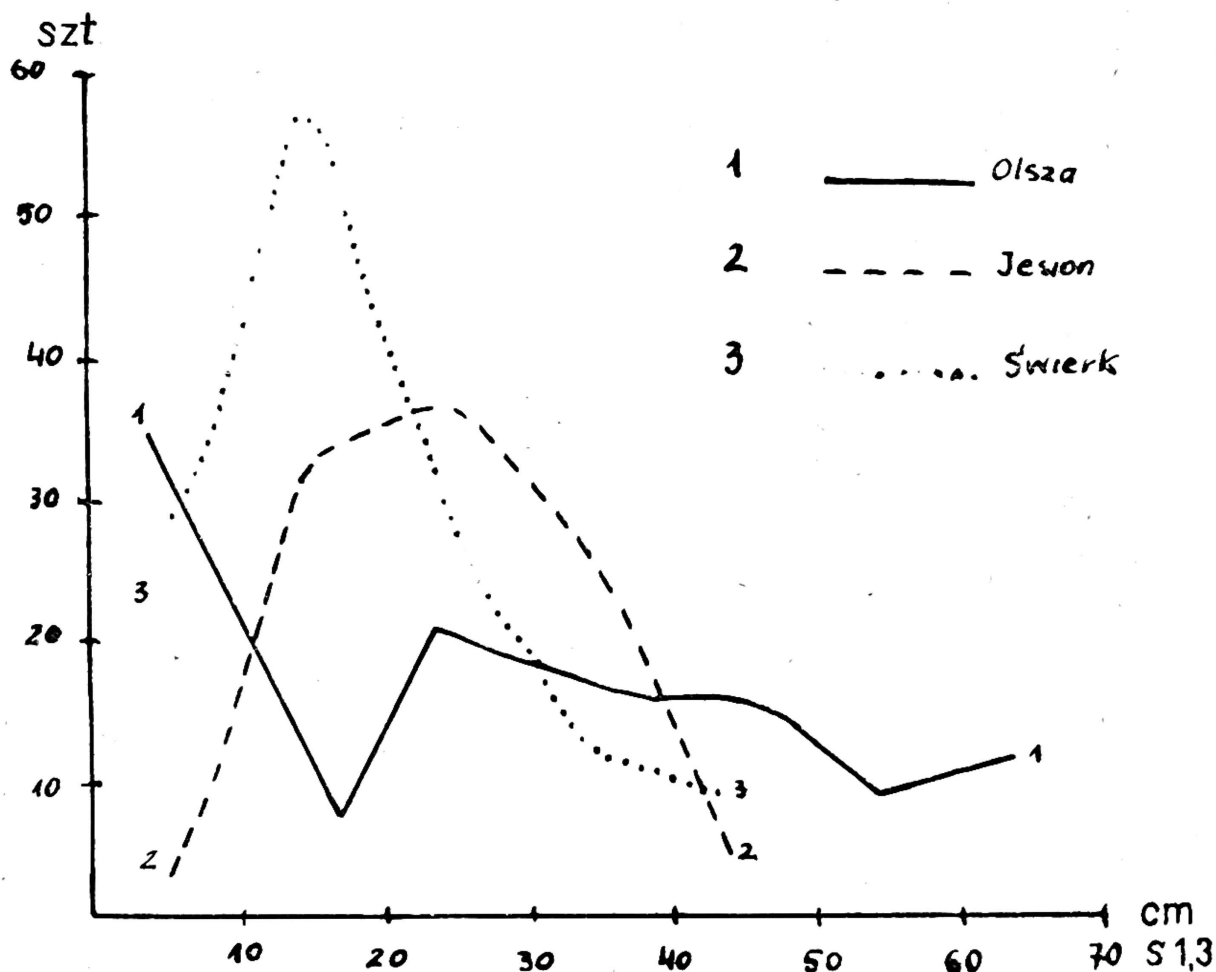
podłogowych, murów betonowych domów często produkowanych z popiołów i żużla wielkopieczowego.

Na obszarach nizinnych jesion wyniosły był naturalnym komponentem grądów niskich (*Quercus-Carpinetum stachyetosum*, *Q-C. corydaletosum*, *Q-C. alietosum* i in.) na bogatych glebach brunatnych gliniastych.

Na czarnych ziemiach i madach w pobliżu granic pradolin występował jesion w najbardziej eutroficznych zespołach naszej formacji lasów mieszanych — w łągu wiązowo-jesionowym *Fraxino-Ulmetum* (Lł). Podobnie, najliczniej i najczęściej spotykany w łągu olszowo-jesionowym — *Circaeo-Alnetum* (= *Alno-Fraxinetum*) — (OlJ) na glebach z torfowisk niskich; w łągach podgórskich panuje w *Carici (remotae)* — *Fraxinetum* (Lwyż. war. w), a w górach w reglu dolnym w zespole łągu górskiego (*Alnetum incanae*) (LłG). Także w lasach zalewowych (łągowych) — *Salici-Populetum* (Lł) jesion stanowił znaczną domieszkę. Jako przykład naturalnych zbiorowisk z panującym jesionem podają za Paczoskim (3) stosunki biometryczne w „grudzie jesionowym” czyli „olesogrądzie” (*Tilio-Carpinetum stachyetosum*) (Lw) i „olsie jesionowym” (*Circaeo-Alnetum*) (OlJ) — ryc. 1 i 2.

Ryc. 1. Wykres udziału drzew w naturalnym drzewostanie „olesogrądu” (*Alno-carpineta*) w oddz. 370 w uroczysku „Głęboki Oles” (BPN). Mozaikowaty układ Lw x OlJ (wg Paczoskiego — 4)

Ryc. 2. Wykres udziału drzew w „olsie jesionowym (*Alnetum fraxinosum*)” oddz. 340 nad Orłówką (BPN). Aktualnie byłoby to OIJ — *Circaeo-Alnetum* (wg Paczoskiego — 4)

Na siedliskach świeżych jesion może rosnąć w buczynach pomorskich — *Melico-Fagetum* (Lśw, LMśw). Szczególnie dobrze rośnie on na glebach suchych z większą domieszką wapnia, ale nie może być uważany za gatunek kalcyfilny. Uważa się, że są dwie odrębne rasy edaficzne jesionu występujące na siedliskach wilgotnych i świeżych (12).

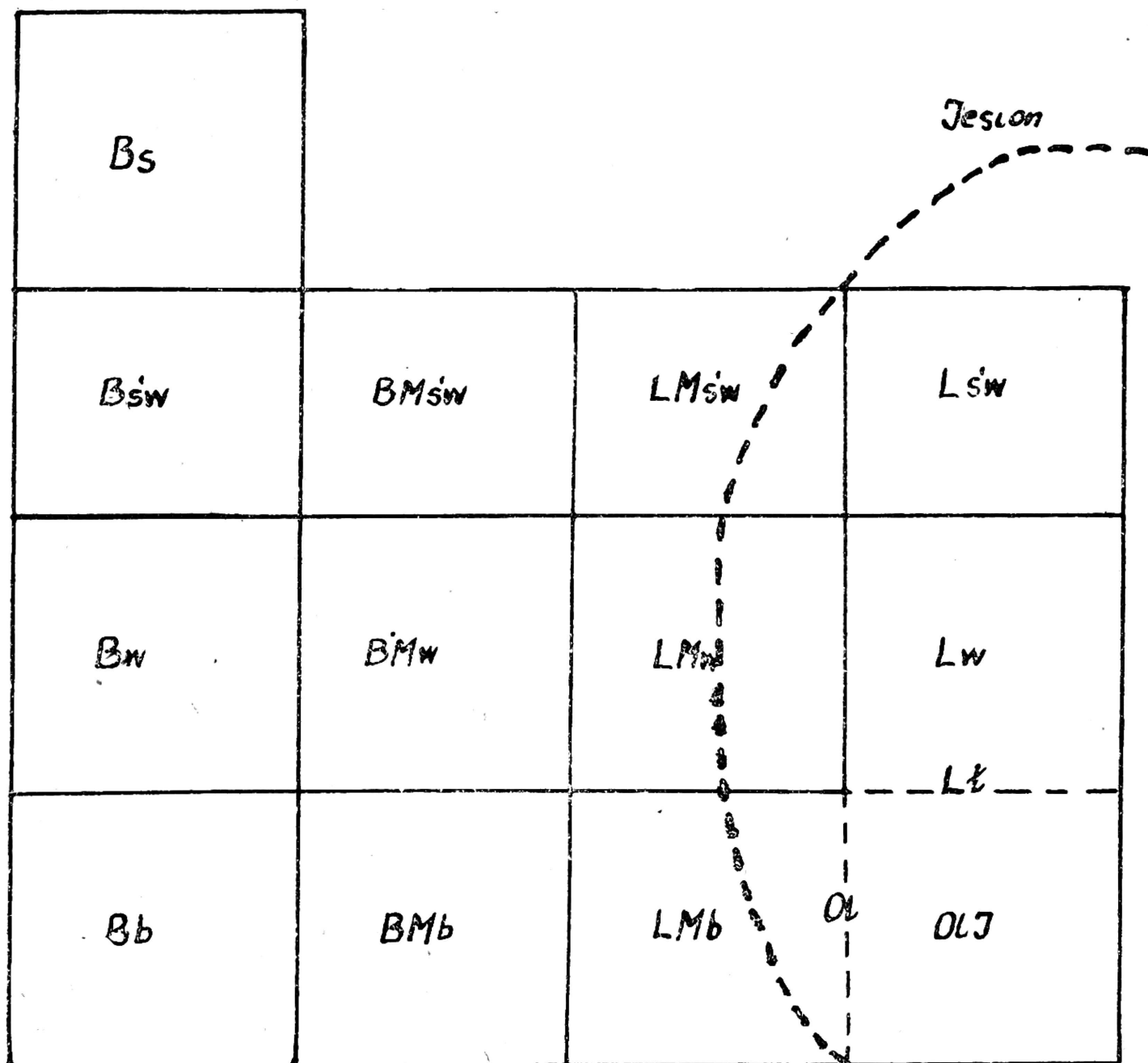
W górach spotykany jest jesion do wysokości 1125 m n.p.m. w reglu dolnym w zespole buczyn karpackich i sudeckich (*Dentario glandulosae-Fagetum* i *D. enneaphyllidis-Fagetum*) (LG, LMG), ale najznaczniesz jego domieszka była niegdyś w łągu górskich (*Alnetum incanae*) (12).

Im bardziej na północ, szczególnie w Dziale Północnym, amplituda ekologiczna jesionu nieco się zmienia (6). W Puszczech — Rominickiej, Białowieskiej i Knyszyńskiej jesion może być gatunkiem domieszkowym także na siedliskach świeżych w grądach typowych (*Tilio-Carpinetum typicum*) — analogicznie do buczyn.

Występowanie jesionu już poza naszą siatką ekologiczną na siedliskach lasu suchego (Ls) poza naszymi granicami kraju i formacji w lasostepie i zaroślach kserotermicznych Podola i dalej na południe i wschód Europy wiąże się z wiązem pospolitym (*Ulmus campestris*). U nas można

by go spotkać w zaroślach kserotermicznych — *Corylus-avellana* — *Peucedanum cervaria*, ale tworzyłyby jesion już inną rasę (11).

Na obszarze nizinnym amplituda ekologiczna jesionu na tle naszej siatki typologicznej IBL przedstawiałaby się następująco (ryc. 3).

Ryc. 3. Granice amplitudy ekologicznej jesionu wyniosłego (*Fraxinus excelsior*) na tle nizinnej siatki ekologicznej IBL

Ciekawym zjawiskiem spotykanym u jesionu rosnącego na siedliskach świeżych jest tworzenie się charakterystycznego zgrubienia korzeniowego w postaci wału wokół nasady pnia.

Z badań nad maksymalnymi wymiarami drzew w Białowieskim Parku Narodowym wynika, że najgrubsze jesiony osiągają pierśnicę 130 do 200 cm, a wysokość 45 m w lesie wilgotnym — Lw (grądzie niskim) (9). Jesiony białowieskie są typowo puszczańskimi drzewami o gonnych

Inwentaryzacja pomników przyrody jesioną w Białowieckim Parku Narodowym

Oddz.	314	283	314	290	372	314	288	298	328	288	317	320	370	257
S _h 1,3	130	120	119	119	115	108	107	105	105	105	105	102	102	100
h	—	45	43	—	27	—	—	—	—	37	—	—	36	—
Tap lasu	Lw	Lw	Lw	Lw	Lw	Lw	OlJ	Lw	Lw	OlJ	Lw	Lw	Lw	OlJ

wspaniałych pniach, pięknej korze porośniętej od północnej strony epifityczną ciemnozieloną florą mszysto-porostową. Takie naturalne grądy niskie (Lw) i olsy jesionowe (OlJ) (ryc. 1, 2) badał Paczowski zakładając powierzchnie próbne, przeliczając na ha liczbę drzew w klasach grubości.

Wg „Zasad hodowlanych” i podręczników hodowli lasu największy udział jesioną dochodzący do 50—70% powinno się planować w olsach jesionowych — OlJ, łęgach (Łg) i łęgu górskim (Lg). Uważam, że jest to najbardziej odpowiedni przyrodniczo i ekonomicznie skład gatunkowy. Za domieszkowe należałoby wprowadzać najbardziej eutroficzne gatunki drzew: wiązy (wszystkie) oraz klony (wszystkie). W propozycjach wprowadzania jesioną w lasach wilgotnych (Lw) tylko do 20—30% udziału wydaje mi się nazbyt małe wykorzystanie siedlisk ze względów gospodarczych. Należałoby udział jego zwiększyć przynajmniej do 50%. Pozostałe 30% byłyby to szlachetne gatunki domieszkowe liściaste, a z iglastych wprowadzanie: modrzewia, jodłę, świerka, a nawet cisa.

Pacyniak (3) obliczając wiek najokazalszych drzew rosnących w Polsce podał następujące dane o jesionie rosnącym pojedynczo (tab. 2).

Tabela 2

Charakterystyka najokazalszych jesionów w Polsce (3)

Miejscowość	Obwód drzewa na wys. 1,3 m w cm	Pierśnica 1,3 m w cm	Grubość kory w cm	Średni przyrost w cm	Wiek drzewa
Kartuzy	500	159,2	1,5	3,0	266
Poznań	463	147,4	1,5	3,4	218
Strzeszynek	400	127,4	1,0	3,7	176
Sucha	373	119,0	1,0	4,0	152

Jak wynika z tab. 2, jesion rosnący pojedynczo w porównaniu z innymi gatunkami drzew nie osiąga tak wysokiego wieku mimo bardzo dużych pierśnic, przewyższających znacznie pomnikowe drzewa w BPN.

Świadczyłyby to, jak również średni przeciętny przyrost piernicy, że jesion wyniosły można zaliczać do pionierskich szybko rosnących gatunków na eutroficznych siedliskach. Dziwne się wydaje, że dotąd tak mało był jesion uprawiany plantacyjnie. Osobiście jestem przeciwnikiem zakładania plantacji na naturalnych jeszcze siedliskach, ale możnaby sadzić go na gruntach porolnych i w lasach łęgowych zalewowych (Lł). Ryc. 3 przedstawia granice amplitudy ekologicznej jesionu na tle nizinnej siatki ekologicznej IBL.

Jeszcze raz zwracam uwagę, że próby odnowienia jesionem bez stosowania środków ochronnych przeciw zwierzynie łownej byłyby mało realne.

Biorąc pod uwagę przeprowadzoną analizę z moich badań i obserwacji terenowych nad jesionem należałoby zwiększać zainteresowanie tym gatunkiem ze względu na jego wszechstronne znaczenie w leśnictwie, estetyce krajobrazu, a także przyrodolecznictwie. Można w związku z tym na zakończenie przedstawić następujące wnioski:

1. Udział jesionu wyniosłego jest już minimalny. Ze względu na jego wielorakie pozytywne znaczenie gospodarcze, krajobrazowe i przyrodolecznicze koniecznym jest zwiększenie jego udziału na siedliskach eutroficznych i wilgotnych.

2. Celem podwyższenia efektów gospodarczych należałoby przebudować olszyny usuwając stare karpy olszowe, których odrosła mogłyby zagłuszyć podsadzenia jesionowe.

3. Zastępowanie olszy jesionem ma nie tylko znaczenie ekonomiczne, ale także ze względu na większą jego wytrzymałość na emisje przemysłowe i szybszy wzrost, szczególnie na odwodnionych, czyli „zmeliorowanych” łąkach i olsach.

4. Przebudowa jesionem eutroficznych siedlisk świeżych i wilgotnych zajętych przez negatywy grabowe także poprawiłaby efekty gospodarcze.

5. W buczynach górskich i nizinnych powinien być zwiększony udział jesionu w reglu dolnym (do 1100 m), szczególnie wyzyskując mikrorelief — żleby i miejscowe zagłębienia (LG, LMG, Lśw wyż., Lśw wyż. war. w.). Sprawdzić, czy jesion wytrzymuje emisje w Sudetach i zwiększyć jego występowanie na żyzniejszych siedliskach, chroniąc od zwierzyny.

6. Dzięki terapeutycznym oddziaływaniom jesionu powinien on być ważnym elementem zadrzewień wokół domów mieszkalnych, parków i skwerów miejskich, szpitali, szkół, sanatoriów i dróg. Na obszarach pozaleśnych można sadzić jesion rzędowo także na mniej żyznych glebach.

7. Po posadzeniu należy chronić jesion nie tylko przed zwierzyną, ale pielęgnować uprawy i młodniki nie dopuszczając (przez przycinanie) do tworzenia igrekowatych kształtów strzały.

8. Jesion powinien być uprawiany plantacyjnie na gruntach porolnych i lesie łąkowym (Lł).

LITERATURA

1. Białobok S. i in.: Drzewoznawstwo. Warszawa: PWRiL 1955.
2. Kluk K.: Dykcyonarz roślinny. T. 1. 1786.

3. Pacyniak C.: Wiek najokazalszych drzew rosnących w Polsce. Sylwan 1967 R. 111 nr 6—7.
4. Paczoski J.: Lasy Białowieży. Poznań 1930.
5. Suchecki K.: Hodowla lasu. Warszawa: Wyd. „Ex Libris” 1947.
6. Szafer W.: Podstawy geobotanicznego podziału Polski, w pracy zbior. Szata roślinna Polski. T. 2. Warszawa: PWN 1972.
7. Włoczewski T.: Ogólna hodowla lasu. Warszawa: PWRiL 1968.
8. Zajączkowski K.: *Fraxinus americana* L. wartościowy gatunek. Sylwan 1966 R. 110 nr 7.
9. Zaręba R.: Maksymalne wymiary drzew Białowieskiego Parku Narodowego. Sylwan 1958 R. 108 nr 1.
10. Zaręba R.: Badania geobotaniczne zespołów leśnych Puszczy Kozienskiej i Okręgu Radomsko-Kozienskiego. Warszawa: Dz. Wyd. SGGW 1971 z. 11.
11. Zaręba R. (Wybrał): Z leśnego archiwum. Las Pol. 1980 nr 12.
12. Zaręba R.: Puszcze, bory i lasy Polski. Warszawa: PWRiL 1984.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 3 maja 1985 r.

Краткое содержание

На основе информации из литературы, а также личных исследований и наблюдений, автор констатирует, что участие ясеня в лесах на автотрофных и влажных условиях местопроизрастания должно быть увеличено. Благодаря терапевтическим свойствам должен также садиться вокруг жилых домов, в парках и т.д. Даются также указания в области ухода за ясенем.

Summary

On the base of literature informations and own studies and observations the author suggests that the share of ash on eutrophic and moist sites should be increased.

Thanks to therapeutic properties, it should be planted also in residential districts, parks etc.

Moreover, the author gives advices concerning the tending of ash.